

Van metafoor tot k

De 'krachtige stad' is een sterke metafoor waar vertrouwen en voortvarendheid uit spreekt. Maar zijn de ideeën achter de beeldspraak wel helemaal zuiver?

Planners gebruiken metaforen – de Randstad, het Groene Hart, de Vlaamse Diamant – om een ruimtelijk wensbeeld aantrekkelijker en vertrouwder te maken. Dat is geen onschuldig gebeuren: achter elke metafoor gaat een bredere visie schuil, die intrinsiek politiek is. Een metafoor helpt niet alleen een onvertrouwde toekomst meer vertrouwd te maken, maar schept ten dele de toekomst die men met de metafoor voor ogen had. Als we geloven dat steden in een steeds competitievere wereld moeten overleven, dan bereiden zij zich voor op meer competitie en wordt de stedelijke wereld inderdaad meer competitief. Daarom vormt de keuze van een metafoor een sleutelmoment in stedelijke planning. Het Nederlandse grotestedenbeleid 2005-2009 heeft de 'krachtige stad' als metafoor gekozen. Dit artikel formuleert enkele bedenkingen bij de politieke visie achter de 'krachtige stad'-metafoor.

Geodarwinisme

De metafoor 'krachtige stad' veronderstelt een wereld waarin onze steden worden onderworpen aan toenemende mondiale competitie voor schaarse investeringen en schaars talent. 'Talent', 'creativiteit' en 'investeringen' zwerven ongestoord de wereld rond op zoek naar aantrekkelijke plaatsen, terwijl steden verankerd zitten en zich moeten opdirken om deze mondiale vagebonden te verleiden tot een bezoek. Te lang hebben beleidsmakers de steden links laten liggen, onbemind en verwaarloosd, onbegrepen en miskend. Nu beseffen bewindslieden dat grote steden de motors van economische groei vormen, meer nog: ze zijn eigenlijk de enige geografische eenheden die de globaliseringstorm kunnen doorstaan. Grote steden zijn bijzonder geschikte vaartuigen op de golven van globalisering. Grote, krachtige steden bezitten de juiste kwaliteiten om investeringen en talent binnen te halen en de economie drijvende te houden. Beleidsmakers moeten zich daarop voorbereiden. Als steden willen overleven in dat toekomstige klimaat, wordt het hoog tijd om ze sterk te maken en fit, gezond, krachtig, creatief, aantrekkelijk, jong, proper

en sexy. In de globaliseringstrijd overleven de krachtige steden, ontstaan van hun zwakke schakels, het best.

De legende van de zieke, verzwakte stad die eindelijk haar krachten heeft teruggevonden en nu klaar is voor de internationale podia, mede dankzij de bijzondere zorg van de overheid, is bekend en wordt vaak verteld, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Een recent voorbeeld is de publicatie 'Steden van morgen, keuzes voor vandaag' van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties uit 2006 waarin de legendarische verrijzenis van de zieke stad nog maar eens uitstekend wordt samengevat. Het begon met de suburbanisatiegolf in de jaren zeventig: "Huishoudens met geld verlieten massaal de stad (...) beter (...) veiliger (...) schoner (...). In de stad bleven veel laagopgeleide, kansarme mensen over, veelal van allochtone afkomst (...) minder aantrekkelijk (...) kansarmoede (...) armoede (...) onveiligheid (...). Bovendien voelen dak- en thuislozen en mensen met psychische, verslavings- of andere problemen zich door de stad aangetrokken."

De stad waar deze miserabele mix van vreemdelingen, armen en gekken zich schuilhielden werd echter miraculeus herontdekt door "creatieve mensen en bedrijven". Steden waren in de jaren negentig weer populair bij "jonge hoogopgeleide alleenstaanden en tweeverdieners". De stad was weer een broedplaats voor "innovatie, creatieve ideeën en kennisuitwisseling", klinkt het in Floridataal. Maar, zo waarschuwt het rapport ook, kansarmen voelen zich "vernederd" door de zonet aangekomen kansrijken, en dat gaat "overlast en crimineel gedrag" veroorzaken. Een stad waar kansen en kansarmoede naast elkaar blijven bestaan is een "kruitvat". Plots portretteert het rapport de allochtonen als werkschuw tuig: "probleemwijken (...) veelal van allochtone afkomst (...) achterstand (...) gebrekkige arbeidsparticipatie en arbeidsethos." En om duidelijk te maken dat

De verloederde stad is niet miraculeus herontdekt door creatieve mensen en bedrijven.

de huidige stad veel te genereus is voor de zwakkeren: de scheve verhouding tussen sociale woningen en koopwoningen "remt de instroom van hoogopgeleide en creatieve stedelingen af", waardoor mogelijk de "concurrentiekracht van de Randstad in de internationale economie afneemt."

De stedelijke nachtmerrie van de jaren zeventig en tachtig – op zichzelf een totale karikatuur

van stedelijke verandering – kan blijkbaar alleen worden verdrongen door de introductie van een xenofobe, neoliberale utopie, die het mes zet in de zwakke onderdelen van de stedelijke groeimachine en ervoor zorgt dat de krachtige, creatieve onderdelen vrij de stad in kunnen stromen. Het alternatief is economische teloorgang in tijden van hevige stedelijke concurrentie. In deze geodarwinistische visie van hoe steden zich onderling verhouden, is de competitie meedogenloos: creativiteit kent geen grenzen, en steden moeten volledig fit zijn om de overlevingsstrijd aan te kunnen. De logica van stede-

karikatuur

AUTEUR GUY BAETEN FOTOGRAFIE ANNEMARIJNE BAX

gelen nodig zijn. In Zweden bijvoorbeeld bleef de verzorgingsstaat min of meer overeind én deed de economie het uitstekend tijdens de eerste helft van dit decennium.

Creatief met karikaturen

De overgang van de dystopische 'oncreatieve stad', de stad van sociale problemen, achterstandswijken en ongeschoolde vreemden zonder arbeidsethos, naar de utopische 'creatieve stad' is een gigantische karikatuur, die geen verband houdt met de realiteit. In de jaren zeventig en tachtig bleven vreemdelingen niet 'achter', maar verhuisden massaal naar de stad, en ze waren vaak bijzonder 'creatief' en ondernemend. In vele steden ontwikkelden ze levendige buurten met markten, winkels en restaurants, die nu toeristische attracties zijn geworden en bijzonder populair zijn bij de uitgeweken blanke middenklasse. Het idee dat de gegoede blanke middenklasse vandaag de dag in grote drommen terugkeert naar de stad is evenzeer een mythe. Van Criekingen toont bijvoorbeeld aan dat de Brusselse bevolking inderdaad weer toeneemt (met zeven procent tussen 1995 en 2006), maar dat die toename niet kan worden toegeschreven aan een terugkeer naar Brussel vanuit het ommeland. Integendeel. De migratiebalans blijft duidelijk negatief: Brussel verliest jaarlijks ongeveer tienduizend inwoners aan de omliggende provincies Vlaams en Waals Brabant. De bevolkingstoename moet worden toegeschreven aan een geboorteoverschot en een zeer positieve migratiebalans met het buitenland. Jaarlijks stijgt het aantal immigranten vanuit het buitenland met ongeveer zestenduizend eenheden. Twee derde daarvan komt uit 'arme' gebieden, zoals Afrika, Azië, Latijns-Amerika en Oost-Europa, en een derde verlaat 'rijke' gebieden, zoals West-Europa, Noord-Amerika, Japan en Australië. Dat schetst een totaal ander beeld dan de legende van de stedelijke heropleving ons wil doen geloven. De suburbanisatiegolf blijft voortduren, de blanke gegoede middenklasse keert niet terug naar de stad en de groeiende bevolkingstoename waarop steden vandaag zo fier zijn, is vooral toe te schrijven aan hoge geboortecijfers onder de allochtone bevolking en immigratie vanuit veelal arme landen. Steden ondergaan een heropleving, worden krachtiger, maar dat is niet tengevolge van de terugkeer van de suburbane autochtonen, maar tengevolge van een snelle internationalisering van de bevolking.

Steden zijn niet langer de samenvatting van een 'natie', maar broedplaatsen van een postnationale wereld, waarin de gestigmatiseerde allochtonen de nieuwe dragers zijn van creativiteit. Het is precies die fusie van nieuwe mensen en nieuwe ideeën die de stad creatief maakt. Een beleid dat de aanwezigheid van 'allochtonen' associeert met onveiligheid en teloorgang mist volledig de creatieve boot. De krachtige stad is geen nationale, maar een postnationale stad en geen autochtone, maar een allochtone stad. Wil de stad zich voorbereiden op globalisering, dan zal ze zich eerst en vooral moeten voorbereiden in haar eigen achtertuin: de zeer multiculturele stad waar meer dan de helft van de jongeren een of twee buitenlandse ouders heeft, is snel een feit. De krachtige stad is een stad die dat aanvaardt en haar multiculturele potentieel tracht te benutten. Een stad die haar inwoners in een mythisch keurslijf van 'nationale iden-

lijk beleid bestaat niet langer in het wegnemen of afremmen van de negatieve gevolgen van dit darwinistische stedengevecht, maar in het wegnemen of afremmen van alles wat in de weg staat van vrije stedelijke concurrentie. Sociale achterstands wijken worden dan betonnen ruïnes uit lang vervlogen sociaal-democratische tijden, toen steden zich nog bekommerden om wat er zich in de onderbuik van de stedelijke samenleving afspeelde.

Mondiale competitie, waarin alleen de meeste fitte elementen de overlevingsstrijd aankunnen, wordt dan een excuus om asociaal beleid door te drukken dat de krachtige stad helemaal niet krachtiger maakt. Integendeel. Steden ondergaan uiteraard competitie, maar die hoeft niet zo meedogenloos te zijn dat harde neoliberale maatre-

titeit' en 'beheersing van de Nederlandse taal' wil wringen, creëert een stad vol spanning en conflict.

Karikaturale creativiteit

De hoop op en het geloof in de terugkeer van de 'suburbane creatievelingen' om een krachtige stad te bouwen is niet alleen in strijd met de cijfers, maar kan onmogelijk de hoge verwachtingen ten aanzien van de heropleving van de stad inlossen. Er zijn natuurlijk binnenstedelijke buurten waar creatieve hooggeschoolden naartoe trekken, maar gentrificatie is een relatief kleinschalig fenomeen dat geen stedelijke demografische revolutie veroorzaakt.

Eerst en vooral is het helemaal niet zeker of de creatieve klasse in de stad woont of er wil wonen. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld wonen de meeste bedrijfsleiders en onderzoekers van hightechbedrijven in suburbane gebieden. Veel hightechbedrijven zijn overigens ook gevestigd in suburbane gebieden, zoals Silicon Valley, en hebben dus weinig of niets van doen met de 'krachtige stad'. In Atlanta, een creatieve stad volgens Florida, woont het overgrote deel van de creatieve klasse ten noorden van de stad langs de Interstate 128, dicht bij de hightech arbeidsplaatsen. Creatievelingen tonen vaak meer interesse in de nabijgelegen golfbaan en 'shopping mall'

dan in de 'downtown' kunstgalerie. Richard Florida's idee dat de creatieve klasse de aandrijfmotor van de stedelijke economie is, kan niet verklaren waarom uitgerekend steden die laag scoren in zijn classificatie, zoals Las Vegas, Oklahoma en Memphis, tot de meest krachtig groeiende stedelijke economieën in de Verenigde Staten behoren. Volgens de conservatieve publicist Steven Malanga heeft dat alles te maken met belastingvoordelen (en andere voordelen) voor bedrijven in die steden en niets met de jonge, hippe bevolking, die terug te vinden is in liberale steden zoals Boston. Creatieve werkers zijn helemaal geen bijzonder ras, maar houden van waar de meeste welgegoede burgers van houden: grote suburbane villa's, bereikbaarheid met de auto, veilige straten, goede scholen en lage belastingen. Terwijl de bevolking in steden zoals Las Vegas snel groeit, slagen de meest creatieve steden er blijkbaar niet in om hun bevolking op peil te houden. In New York viel de bevolking terug met meer dan een half miljoen tijdens de tweede helft van de jaren negentig: de grootste bevolkingsdaling in de Verenigde Staten. San Francisco, die andere supercreatieve stad, verloor meer dan tweehonderdduizend inwoners in dezelfde periode.

Florida's ideeën over wat een stad krachtig maakt, zijn waarschijnlijk niet zo aantrekkelijk omdat ze revolutionair zijn, maar omdat ze

zo bescheiden zijn. Hij pleit niet voor grote infrastructuren of genereuze belastingvoordelen die de schatkist veel geld kosten, maar voor zachte infrastructuur die de hippe jonge creatieve klasse naar de stad lokt: van fietspaden tot een muziekcentrum. Peck vergelijkt dat met de cargocult op Papoea-Nieuw-Guinea na de Tweede Wereldoorlog: lokale stammen bouwden landingsbanen midden in het regenwoud, compleet met nepcontroletorens, in de ijdele hoop dat overvliegende transporttoestellen zouden landen en hun lading achterlaten. Steden die zich voorbereiden op de komst van de creatieve klasse met kunstencentra en cappuccino cafés zouden wel eens hetzelfde lot beschoren kunnen zijn.

De idee dat tolerante, sociale en liberale steden beter zijn in het aantrekken van creatievelingen en dus een gunstige economische ontwikkeling doormaken, strookt evenmin met de Europese realiteit. In Denemarken, specifiek in Kopenhagen, voert de overheid een expliciet intolerant beleid ten aanzien van vreemdelingen, alternatieve jongeren en alternatieve wijken. Toch doet de Deense economie het uitstekend. Ook in België en Nederland waait een sterke onverdraagzame wind, maar dat schijnt geen negatieve invloed te hebben op de economische bloei van Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen of Brussel.

Het voornaamste probleem met de creatieve klasse is wellicht het veronderstelde causale verband tussen de aanwezigheid van de creatieve klasse en economische groei. Ann Markusen toont met een studie naar artiesten in Minneapolis aan dat de creatieve klasse eerder afkomt op economisch succesvolle steden, dan dat zij de economische groei zelf op gang brengt.

Wiens krachtige stad?

De krachtige stad is een krachtige metafoor die een geodarwinistische toekomst aan de steden voorhoudt. Het idee dat steden zich nu moeten engageren in een overlevingsstrijd waarin alleen de meest fitte steden zullen overleven, is in feite niet meer dan een dekmantel om neoliberale en antisociale maatregelen door te voeren. De afbraak van steun aan de zwakkeren en de gelijktijdige promotie van een 'marktvriendelijke' beleidsagenda verloopt soepeler wanneer dit als noodzakelijk wordt voorgesteld in tijden van hevige mondiale competitie voor schaarse investeringen en schaars talent. De zoektocht naar een xenofobe marktutopie is dan niet langer een politieke keuze, maar een noodwendige aanpassing aan een harde darwinistische realiteit. De krachtige stad is een stad van machtigen, van bedrijven en managers, van vastgoedontwikkelaars en -makers, ondersteund door een karikatuurale voorstelling van mogelijke economische neergang. Een stad die op zoek is naar schaars talent buitenshuis, miskent een van de voornaamste bronnen van talent: haar eigen bewoners.

Bovendien hebben veel steden met andere problemen te kampen

dan hoe ze zich te handhaven in een wereldwijde competitie. Niet elke stad past in het keurslijf van de 'krachtige stad'-metafoor. Sommige steden, van Liverpool tot Leipzig en van Detroit tot Dresden, zijn 'krimpendede' steden. Zij bekommeren zich meer om hoe ze deze terugval moeten managen, dan om de vraag hoe ze kunnen concurreren met Amsterdam of Kopenhagen. Steden hebben, afhankelijk van hun economisch, sociaal en politiek verleden en heden, soms heel andere toekomstverwachtingen en toekomstvisies dan centrale beleidsmakers voor ogen hebben. Misschien kunnen we het wel stellen zonder algemene metafoor die voor alle steden een en dezelfde neoliberale toekomst in petto heeft.

Guy Baeten (Guy.Baeten@keg.lu.se) is als universitair docent verbonden aan de afdeling sociale en economische geografie van de Universiteit van Lund in Zweden.

Literatuurselectie

- Baeten, G. (2007) The uses of deprivation in the neo-liberal city. In: G. Boie & M. Pauwels (eds.) The late-capitalist city and its discontents. Rotterdam: NAI.
- Florida, R. (2002) The rise of the creative class. New York: Basic Books.
- Lang, R. E. (et al.) (2005) Review roundtable: cities and the creative class. Discussion/Response. Journal of the American Planning Association 71, 2, pp. 203-220.
- Lund Hansen, A. (2003) Urban space wars in 'wonderful' Copenhagen: Uneven development in the age of vagabond capitalism. In: B. Petersson & E. Clark (eds.) Identity dynamics and the construction of boundaries. Lund: Nordic Academic Press.
- Malanga, S. (2004) The curse of the creative class. City Journal, winter 2004.
- Markusen, A. (2006) Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists. Environment and Planning A 38, pp. 1921-1940.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2006) Steden van morgen, keuzes voor vandaag. Over de toekomst van de stad en stedelijk beleid. Amsterdam.
- Peck, J. (2005) Struggling with the creative class. International Journal of Urban and Regional Research 29, 4, pp. 740-770.
- Reiniets, T., E. Beyer, A. Hagemann & P. Oswalt (eds.) (2006) Atlas of shrinking cities. Ostfildern: Hatje Kantz.
- Van Criekingen, M. (2006) Welke toekomst voor de Brusselse centrumwijken? Selectieve migratie vanuit Brusselse wijken gekenmerkt door gentrificatie. Brussels Studies.

De hoop op de komst van de creatieve klasse zou wel eens ijdel kunnen blijken.